

ՆԻԻԹԵՐ ՀԱՅ ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԻ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

ԻԳՆԱՏԻՈՍ ՄԱՆՐԱՆԿԱՐԻՉ

(ՆՈՐ ԶՈՒՂԱՅԻ ԱՄԵՆԱՓՐԿՁԻ ԹԻԻ 36 ԶԵՌԱԳԻՐ ԱԻԵՏԱՐԱՆԸ)

Հայ արուեստի մեր կարողագոյն մշակներէն Գարեգին Արք. Յովսէփեան, 1935ին հրատարակեց նախ «Սիոն» ամսագրին մէջ եւ յետոյ անկէ առանձին արտատպութեամբ, «Նիւթեր եւ Ուսումնասիրութիւններ» Հայ Արուեստի եւ Մշակոյթի Պատմութեան» շարքին Պրակ Ա.ը, որուն մէջ մշակուած երկրորդ նիւթը «Իգնատիոս Մանրանկարիչ եւ Եոթնականց Տոհմը» հետաքրքրական եւ կարեւոր ուսումնասիրութիւնն է:

Իգնատիոս, ԺԳ. դարու մեր կարեւոր մանրանկարիչներէն է: Իր արժէքը մասնաւանդ աւելի մեծ է անոր համար որ ան առեւելեան Հայաստանի մէջ գործող որոշ կերպով յակասեց յանունէ ծանօթ գրեթէ միակ մանրանկարիչն է: Իրաւ է որ Կիլիկիոյ մանրանկարչական դպրոցը եւ իր մանրանկարիչները աւելի մեծ են թիւով եւ աւելի ծանօթ իրենց գործով, սակայն Իգնատիոս մեղի կը ներկայանայ իր ներկայացուցիչ Հայ մշակոյթի աշխարհազրական եւ ժամանակային այնպիսի շրջանի մը որուն մասին զիւստեանս փոփոխեալ են մեր ծանօթութիւնները, մասնաւորաբար մանրանկարչութեան մէջ:

Նպատակ չունենալով վերստին կրկնել ինչ որ Գարեգին սրբազան այնքան հանրամատչելի կերպով ըսած է Իգնատիոս մանրանկարիչի կենսադրութեան եւ անոր ծանօթ ձեռագրաց մասին, ես հոս մանրամասն կերպով պիտի ծանրանամ միայն այդ նոյն Իգնատիոսի մէկ խիստ կարեւոր մանրանկարեւ ձեռագրին վրէ-

րայ, որ թէեւ ծանօթ է եղած գիտնական բարեկամիս, սակայն իրեն պակսեր են այն բոլոր տեղեկութիւնները եւ նամանաւանդ պատկերները որոնք խիստ կարեւոր են Իգնատիոսի գործին լիակատար ուսումնասիրութեան համար: Ահա այդ իսկ նպատակաւ Գարեգին սրբազանի գործը մասամբ ամբողջացնելու ցանկութեամբ հոս կը ներկայացնեմ Նոր Զուղայի Ամենափրկչի վանքին ձեռագրաց հաւաքման թիւ 36ը, այդ կարեւոր ձեռագիրը:

Նոր Զուղայի այս աւետարանը Գարեգին սրբազանի ծանօթ է եղած «Տ. Աւետիքեան Մոթառ» Զեռագիրների ցուցակ Նոր Զուղայի անտիպ աշխատութիւնից» որ ըստ երեւութի կը գտնուի Հ. Ակինեանի քով, որովհետեւ Գարեգին սրբազան կը հաւաստէ թէ «Այս տեղեկութիւնները (ձեռագրին մասին, յիշատակարանը) քաղել ենք Հ. Ակինեանի արտադրութիւնից» (1): Սակայն այս ծանօթութիւնները չէին կրնար լեցնել մանրանկարներու արտահանութեանց պակասը, եւ գիտնական Սրբազանը կը գրէ. «Տարաբաղդաբար Նոր Զուղայի Աւետարանի մանրանկարները լուսանկարներն ամբողջութեամբ ձեռքի տակ չունինք այժմ, որ անհրաժեշտ էր Իգնատիոսի՝ յատկապէս պատկերադրական արուեստի մասին լրիւ գաղափար կազմելու. յոյս ունինք այդ պակասը լրացնել մի պէլ առթիւ. բայց ունինք ստացողների՝ Բռնաւորի եւ Աղատիկնոյ պատ-

1) Արտատպութիւն, էջ 24-25:

Նկար թիւ 1 — Վերը՝ Մարկոս Աւետարանիչ,
վարը՝ այս ձեռագրին տաացող Բոնատր ու
Տղայտիկին:

կերները Մարկոսի հետ մի տախտակով, գունա-
նազարդ արտանկարուած հանդուցեալ տաղան-
դաւոր նկարիչ Վարդգէս Սուրէնեանցի ձեռ-
քով, որ պիտի հրատարակենք մեր մանրանը-
կարչական բարոյեցի մէջ. ներկայ լուսանկարն
է՞վ հանուած է այդ արտանկարութիւնից» (1):
Այս Սուրէնեանցի ձեռքով ընդորինակուած
արտագծութիւնը այսուհանդերձ չի կրնար ու-
նենալ բնագրին կատարելութիւնը որ կարելոր
է մանրանկարը հարազատ ցոյց տալու համար:
Հ. Հաջունի ալ հրատարակած է նոյն այս ման-
րանկարին վարի մասը որ կը ներկայացնէ
Պատրոն Բոնատրն եւ Տղայ Տիկինը իր Պատ-
մուքիւն շին Հայ Տարագիւն կոթողային գոր-
ծին մէջ (էջ 218): Սակայն ես Գարեգին Սրբա-
զանին հրատարակութիւնը անհարազատ եւ
Հ. Հաջունիինը պակասաւոր նկատելով անգամ
մը եւս այդ պատկերը հոս կը հրատարակեմ
(Նկար թիւ 1):

— 1) Անդ, էջ 28, պատկերը՝ էջ 29:

1937ի ամառը Նոր Զուղայ այցելեցի ուր
մնացի մօտաւորապէս ամիս մը, այդ միջոցին
վանքին ձեռագիրները ուսումնասիրելով եւ
1,500ի մօտ գունաւոր եւ անգոյն լուսանկար-
ներ առնելով: Լուսանկարեցի նաեւ Իգնատիոս
սի մանրանկարած այդ ձեռագիրը ամբողջու-
թեամբ իր մանրանկարներով եւ յիշատակա-
րաններով, եւ այս առթիւ հոս կը ներկայա-
ցնեմ անոնց մեծագոյն մասը: Ներկայիւս արը-
ուած բոլոր պատկերները ինչ քաւած եմ 1937-
ին. դառով յիշատակարաններու պատկերնե-
րուն, զանոնք հոս չեմ հրատարակեր արտահա-
նութեամբ, այլ կը բաւականանամ արտագրու-
թեամբ:

Ազգագրական մեծ նշանակութիւն ունի
Բոնատրի եւ Տղայ Տիկնոջ մանրանկարը (առտ
թիւ (1): Այս նկարը որ կը գտնուի Մարկոս Ա-
ւետարանիչի մանրանկարին էջին վարի կէսին
վրայ, ունի բոլորգիւր յիշատակարան մըն ալ
էջի կէսին. զգկարապետն եւ դիւսուկանն ստա-

Նկար թիւ 2.— Յովհաննէս Աւետարանիչ:

Նկար քիւ. 3.— Մատթէոս Աւետարանիչ:

ցող աւետարանիս յիշեմիք»: Ասիկա վերջի ստացողէ մը մանրանկարը իւրացնելու փորձ մը կ'երեւայ ինծի: Տիրատուի որդի այս Կարապետին եւ իր էսուկան կողակցին մասին՝ յետոյ իր կարգին:

Նկար քիւ. 8 կը ներկայացնէ Մատթէոսի Աւետարանին սկիզբը, որուն ճակատին մէջ Իզնատիոս կը յիշատակագրէ «Տ(Է)Ր Ա(Ս-ՏՈՒԱ)Ծ ՈՂՈՐՄԵԱ – ՍՏԱՅՈՂԻ ՍՈՐԱ – ԵԻ ԻԳՆԱՏԻՈՍ ԳՐԶԻ – ՅԱՅԱԽԹՈ ՅԻՇԵԱ ՈՎ Տ(Է)Ր»: Նոյն տառն Հոս աւելցնեմ որ կնիքները որ կ'երեւան այս քանի մը միւս պատկերներուն մէջ Ամենափրկչի վանքին կնիքն են:

Իզնատիոսի արուեստին մասին Գարեգին Սրբազան կ'ըսէ. «Իզնատիոսի արուեստը զուտ արեւելեան բնոյթ ունի, ազատ բխողանդական ազդեցութիւնից, եւ աւելի օժտ սասանեան եւ միջազեւտական – արարական աւանդներէ:» 1)

Յաւարի է որ Գարեգին Սրբազան աչքի առջեւ չէ ունեցած մեր Հոս ներկայացուցած Նոր Զուգայի թիւ 36 Աւետարանը, առ պիտի տեսնէր որ մանրանկարչութեան մէջ Իզնատիոս բիւզանդական ազդեցութենէն ազատ չէր բոլորովին: Սակայն բոլորով տաղանդաւոր մանրանկարիչ մը, առ պատկերներու շարադրութեան մէջ դրաւ ինքնուրունութիւն մը որ մեծապէս շահեկան կ'ընէ իր արուեստը:

Իզնատիոսի մանրանկարներուն մէջ զիմանկարները կախարդիչ մեղամարդոտութիւն մը ունին, տխուր, վշտալից լրջութիւն մը, որ զիրենք զմայլելի եւ յանկուցիչ կ'ընէ: Իրեն զրեթէ ժամանակակից ուրիշ մանրանկարիչ մը, Թորոս Տարօնեցի, իդական ձեւի ու արտայայտութեան մանրանկարներու լաւագոյն վարպետներէն մին կը համարուի, սակայն համեմատութեան համար ես կը թելադրեմ ուշի ուշով զիտեղ աստ թիւ 14, 15, եւ 21 նկարներուն

Նկար քիւ. 4.— Դուկաս Աւետարանիչ:

1) Անդ, էջ 23, Բ. սիւնակ:

Ս. Կոյսի պատկերները, դեղեցկութեան եւ տիրութեան այնպիսի խառնուրդ մը, որ չեմ կարծեր թէ չյուզէ ամենէն հարեւանցի դիտողն իսկ: Ես դանտեք զվրիսիչ կը դտնեմ: Հայադրուժ հրաշալի իդական դիմանկար մըն է թիւ 18 նը- կարին (Ղազարի Յարութեան) կանգնած ձեռ- նարաց կինը՝ արտայայտիչ աղաչողութեամբ: Ասոնք ուրիշ բաներ չեն եթէ ոչ կարկա- ռոտն դրաւականներ իգնատիոսի ուսումնասիր- եալ արուեստագիտութեան:

Կարելի չէ իգնատիոսի արուեստին վերջ- նակա՞ն վերլուծումը ընել առանց ունենալու այն ատենուան պատկերագործութեան եւ ման- րանկարչութեան մասին աւելի ընդարձակ ծա- նոթութիւն քան ինչ որ մեզի կտակուած է այ- ժրմ:

Դժբախտաբար այսընտով միայն ստիպուած

Նկար թիւ 14 — Ծնունդը

եմ անցնիլ իգնատիոս մանրանկարչին մասին: Ստորեւ հարադատօրէն կը ներկայացնեմ Նոր Զուղայի այս թիւ 35 ձեռագրին բոլոր յիշա- տակարանները կարելի եղած ծանոթութիւն- ներով:

ԳՐԶՈՒԹԵԱՆ ԲՈՒՆ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆԻ:

Ա. — Էջ 16ա դարդանկարեալ կանոնին մէջ, ստորեւ, երկաթագիր.

ԶԻԳՆԱՏԻՈՍ ԳՅՈՂ Ս (ՈՒՐ)Բ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՍ
ԵՒ ԶԾ

ՆՈՂՍ ՆՈՐԱ ՅԻՇԵԱՏ ՈՎ ԵՂԲԱՅՐ ՅՈՐԺԱՄ
ԿԱՐ

ԴԱՍ, ԸՆԴ ՆՄԻՆ ԵՒ ԶԱՇԱԿԵՐՏ ՆՈՐԱՅ
ԶՅՈՎՍԷՓ ՄԻ ՄՈՌԱՆԱՅՅԵՍ Ի ԲԱՐ
Ի ԿԱՄԱՅ ԵՒ Ա(ՍՏՈՒԱ)Ծ ԶԶԵԶ ՅԻՇԻ
Ի ԲԱՄԻ:

Բ. — Էջ 216ա Ա. սիւնակ, դրչէն երկաթագիր
Ղուկասու աւետարանին վերջը

Նկար թիւ 7 — Յովհաննէսի Աւետարանին
առաջին էջը:

Նկար թիւ 15.— Ընծայումը:

Տ(Է՛Ր ԱՍՏՈՒԹ ՈՂՈՒՄԵ

ԱՅ ԻԳՆԱՏԻՈՍ

ՄԵՂԱՒՈՐ ԳՐԶԻ:

Գ.— Անդ՝ Բ. սիւնակ, անցման թիւորդի
 Բ(րիստո)ս Ա(ստու)ծ քո Ս(ուր)բ
 աւետարանիս
 բարեխաւութ(եամ)բ
 ողորմեայ ստա
 զողի սորա պատր
 ոն Բռնաւորին եւ
 առնանոյ իւրոյ
 Տղայ տիկնոջն եւ
 ծնաւոյց իւրեանց
 եւ երբայց ի թով
 գալ(ստ)եանդ: աղաչ
 եմ: ամէն:

Գ. 403-րդ տարեց սիւնաքանդանման, Երկու
 Թաղի, գրչէն:

ՓԱՌԲ ԱՄԵՆԱՍՏՈՒԹԲ ԵՐՐՈՐԴՈՒ
 ԹԵԱՆ, ՀԱՒՐ ԵՒ ՈՐԴԻՈՅ ԵՒ ՀՈԳԻՈ
 ՅՆ ՍՐԲՈՅ ՈՐ ԶԱՒՐԱՑՈՅՑ ԶՏԿ
 ԱՐՍ ԻԳՆԱՏԻՈՍ ԱՒԱՐՏԵԼ ԶՍԱ: —

ԱՄԷՆ:

Ե. — Անդ՝ վերնոյն ստորեւ՝ անցման թիւորդի-
 րով:

Շնորհիւ եւ ողորմութեամբն Ա(ստուծոյ), ես Բռ
 նաւոր ծառայ ա(ստուծոյ) եւ կենակից իմ

Տղայ տիկին
 յուսալով յողորմութիւնն ա(ստուծոյ) ստացաք
 դիւս

նձս ա(ստու)ծային ի մեր արշար վաստակաց
 ի դա
 րդ եւ ի պայծառութիւն ս(ուր)բ եկեղեցւոյ
 եւ ի վայ

ելումն մանկանց առաջատախ: արդ աղաչ
 եմ զամենեւեան որք լուսաւորիք ի սորին

Էջ 403բ

Ուսմաղաւմաւ ի յիմնաւ:

Նկար թիւ 16.— Միկրոսիւն:

Քաղցրածաւալ լուսոյ յիշևշիք
 Ի ս(ուր)բ յաղաւթս ձեր եւ զիս զի՛նաւս
 եւ զսնուցաւոյն իմ զբարեպաշտ
 իշխանաց իշխան զպատրոն
 Դաւիթ Շոթոկանց եւ զորդ
 Իսն իւր զքա՛մ եւ զանուանի պա
 տրոնաց պատրոն Գրիգոր եւ
 զգորդիսն իւր զՍմբատ եւ զԼիւր
 Զուկն եւ զՍրբու խաթունն
 որոց յիշատակն աւրհնութ(եամ)բ
 եղիցի ի ք(րիստո)ս: Եւ արդ զրեցաւ սայ
 ք զառն եւ ի նեղ ժամանակի յոր
 ում ամի առաւ մաշ(աքաղաքն
 Անի արեւդուփն կորուստն ան
 թիւ հոգւոց: Եւ բերան կամ լեզու
 կարէ պատմել զանողորմիցն ող
 որմնն. ի յանաւրէն թաթարէն

Ի Թուիս ՈՁԵ (1236):

Յատուկ անուանց առաջին տառերը եւ զը-

Նկար քիւ 17 -- Ալլաիերպուրիի մէջ:

խաղիր եմ ըրած լուսով ուշադիր ընել տալու
 համար: Փակագիծերուն մէջ միշտ եւ եմ պա-
 կաս տառերն աւելցուցած:

Ա. սիւնակ

Ի ծագման բանին
 ա(ստուծո)յ եւ ի ընուլ զառ
 ածս մարգարէիցն
 եւ լուսաւորել զասդ
 ամենայն, ըստ այնմ
 Թէ լցաւ երկիրք ի
 ա(ստուա)ծային ս(ուր)բն երկր
 աւորաւքս ասացին
 իմանալ զերկնային
 սն: ըստ որում եւ որք
 ի տունս թագաւորաց
 արքունական խորո
 ցն հաւատեաւ զիտ
 աիք եւ քննիչք յառա
 ջակայ իրացն: սայ
 պէս եւ որ մերձ յիմա
 նայիսն եւ յա(ստուա)ծ անմի
 ջակ եւ անքակ պնդա
 կացեալք նորաոց

Բ. սիւնակ

Իսկապէս գիտա
 կք: ըստ առաքելոյն
 Թէ աներեւոյթք նոր
 ա ի սկզբանէ արար
 ածովքս իմացեալ
 տեսին: քանզի աղ
 ասաց որ եւ համեմ
 եցին զանհամութի(ւն)
 աշխարհի: Եւ զիսաւ
 ար հոգոց փարատե
 ցին: Թուակա(ն): ՈՁԵ (1236)
 Արդ եւ Բոնաւորս
 մեղուցեալ ծառայ ա(ստուծո)յ
 եւ ամուսին իմ Տղայ
 տիկին աղախին ք(րիստոս)ի
 ոչ ունելով մարմն
 աւոր զաւակ ցանկ

Նկար քիւ 18 — Յարութիւն Ղազարու :

ացող եղաք հոգեւ.

որ զաւակի, ըստ աս

եղոյն թէ երանի որ ու.

(Շարունակութիւն էջ 404բ)

նեցի զաւակ ի սրոն եւ.

ընտանի յե(րուսղէ)մ: եւ այլ

թէ պատուիրանք տ(եառ)ն

լոյս են եւ լոյս տան

աչաց իմոց: եւ այլ թէ

ճրագ են բանք քո եւ

լոյս տան շաւղուաց

իմոց: արդ մեծ յու

սով եւ հաւատով սո

ացայ զա(ստուա)ծասաստ մա

տեանս զայս պայծ

առ նիւթով եւ զեղեցիկ գր

ով եւ ընտիր բանիւք ցանկ

ալի ամենայն տեսաւոց

եւ յարգար վաստակոց իմ

ոց եւ աւանդեցի զսա ի հր(ե)շ

տակարնակ ուխտն իմ

կանս որ Տիկորոյ վանք

կոշի ի ս(ուր)բ Սարգիս եւ ի ս(ուր)բ

Գրիգոր եւ ի ս(ուր)բ Յակոբ

ի ձեռն Պաւղոս վարդ

ապետին որ է ամենայն

բարեաց պատճառ, եւ

ա(ստուա)ծապատիւ տ(է)ր Աբաս

այ եպիսկոպոսի: եւ հա

ւր Սարգսի հեղի եւ ամե

նաբարոյ, եւ այլ ս(ուր)բ միա

բան եղբարց որոց ող

որմեցի ք(րիստո)ս ա(ստուա)ծ: ամէն:

Ով ս(ուր)բ մանկունք ուխտի

եկեղեցւոյ ա(ստուծո)յ աղերս թա

խանձանաց առաջի ար

կանեմ ամենեցուն եւ

հայցեմք զորովազուրթ

պաղատանաւք յորժամ

ընթեռնուք զա(ստուա)ծախաւս

պատգամս զայս յիշես

ջիբ ի ս(ուր)բ յաղաւթս ձեր

զիս զԲնաւորս եւ զլե

նակից իմ զՏղատիկ

(Շարունակութիւն էջ 405ա)

ինն եւ զծնաւդսն մեր եւ

զեղբարսն եւ զամենա

յն ազգայինս ասելով

թողութիւն արա ք(րիստո)ս

ամենայն յանցանաց

նոցա: ամէն: իսկ

զա(ստուա)ծասաստ բարկու

թիւնն որ եկն ի վերա

ամենայն աշխարհց

հայոց եւ վրաց եւ տաճ

կաց ի մարդադեմ

զազանաց դտաթա

րին: պատմեսցուք զ

դառնութիւն եւ զչ

արչարանս զժաման

ակիս: քանզի ոչ բա

ւեն միտք եւ լեզու զա

Նկար քիւ 19 — Երուսաղեմ մուտք:

բիւնհեղութի(ւն) եւ զկո
տորումն ամենեցո
ւն: զի ուսեալք էին ի
Հաւրեն իւրեանց սա
տանայէ: զի նա մար
դասպան է ի սկզբան
է: աշակերտք դիչ
ակերք արիւնարբ
ուք: ամենայն մեղաւք
կատարեալք էին: ոչ
ծանեան զարարիչն
եւ ոչ զմտաւ ածին զ
աւր ահեղ դատաստ
անին: ով են նոցա զա
ւրաւիքն, դիք եւ սատ
անեք: իսկ մարդասե
րն ա(ստուա)ծ թոյլ ետ վասն
մեղաց մերոց առնել
զամենայն կամս իւրե
անց: անթիւ էր աւեր
ումն քաղաքաց եւ զա
ւառաց մինչեւ ի մեր

սահմանս որ էր թուա

կանս ՈՁԵ (1236)

է. — էջ 405բ անցման բոլորգիր անսին:

Այլ ես Բռնաւորս մեծ Հաւատով եւ յուսով
ինչ
բեմք սիրաբար ի ս(ուր)բ եւ ի պատուական
եղբարցդ
յորժամ աւետարանս ի կարդալոյ վճարի
Հոգոյն դ.
լստեանն երանի որում թողութիւն ասացեք
եւ պա

տարազին պատին տուք ոգացեր (?):

Ը. — էջ 405բ անցման բոլորգիր, նախորդին
տակ Ա. սինակ.

Արդ ա(է)ր Աբասս եպիսկոպոս
եւ վարդապետ Պաւղոս եւ
Հայր Գրիգոր եւ այլ միաբանքս
Հաստատեցաք յեկեղեցւոյ դր
անս որ զեղիական երկու շաբ
աթնաւրն զմին պատարապն

Նկար քիւ 20 — Ոսմյուլայ:

անխափան յամենայն ամի Բոն
աւորին առնեն ով եւ լինի. հայր.
կատարիչք զըրոյս աւրհնեալ
եղիցին եւ խափանիչքն
դատապարտեցին յ(ստուծո)յ:
զի ջ(րիստո)սի ս(ուր)բ աւետարանս այս
պայծառ է քան զարեգակն:
եւ յիշատակ անջնջելի
պարոն Բոնաւորին:

ամէն:

Թ. — Մատթէոսի աւետարանին վերջը, անցման
բոլորգիր,
Ջստացող ս(ուր)բ
աւետարանիս զպս
տրոն Բոնաւորն եւ
Ջողատիկին եւ զծն
աւդսն իւրեանց յա
ղաւթս յի.
շեայ ով տ(է)ր իմ:
Ժ. — Մարկոսի վերջը երկաթադիր:

ԶԻԳՆԱՏԻ

Նկար թիւ 21. — Խաչելութիւն:

Նկար թիւ 22. — Գերեզմանը:

ՈՍ ՄԵՂԱՌՈՐ
ԳՐԻՉ, ԵՒ ՋՍԱԿ
ՑԱՆՂ ՍՈՐԱ ՅԻ
ՇԵՍՁԻԲ Ի ՍՈՒՐԲ
ՅԱՂԱՌԹՍ ՁԵՐ
ԱՂԱՁԵՄ

Ասոնք են զըշին. եւ զըշութեան ժամանա-
կակից՝ յիշատակարանները: Բղնատիտս կը յի-
շուի թիւ, Ա, Բ, Դ, եւ Ժ յիշատակարաննե-
րուն մէջ:

Ստացող Պատրոն Բոնաւորը եւ իր Տղա-
տիկին կողակիցը կը յիշուին թիւ Գ, Ե, Զ եւ
Թ, յիշատակարաններուն մէջ, մինչ թիւ Է եւ
Ը կը յիշեն Բոնաւորը առանձին: Գարեկին Սրբ-
բաղան իր յիշեալ զործին մէջ ՏՂԱՅ տիկինը
ունի վրիպակով միշտ իւր ԱՂԱՏԻԿԻՆ (1):

1) Անդ էջ 25 Ա. սիւնակ, 28 Բ. սիւնակ,
30 Ա. սիւնակ, եւէ., որ սխալ է անշուշտ ուրի-
շի արտագրութեան պատճառաւ: Սխալ է նա-
եւ Սրբազանին յառաջ բերած ՈՁԹ (1240) խործ-
կոնցի Սյ. Սարգիս եկեղեցւոյն պատի արձա-

Նկար քիւ. 23. — Յարութիւն:

Պատրոն Բռնաւորի եւ իր Տղայ տիկնոջ մասին ծանօթութիւն կը պակսի: Եւ նշանակելի կը գտնեմ սա պարագան թէ Իզնատիոսի այս գրք-լուծեան մէջ ստացողին յիշատակարանը ձեռագրին յատուկ երկաթագրով չէ գրուած այլ անցման բոլորգրով, մինչ Իզնատիոս իր յիշատակարանները գրած է ձեռագրին գրչու-թեամբ՝ երկաթագրով: Իզնատիոսի բուն գր-րած յիշատակարաններուն մէջ կը պակսի թը-ւական կամ ժամանակագրական ծանօթութիւն. ՈՁԵ (1236) թուականը կը գտնուի միայն անց-ման բոլորգրով ստացողի (Պատրոն Բռնաւորի) յիշատակարաններուն մէջ, ուր նոյնպէս նշա-նակալից կը գտնեմ սա կէտը որ երբեք չի յիշ-ուիր Իզնատիոս: Ուրեմն կասկած կը ծագի մտքի մէջ թէ ձեռագրին թուականը ՈՁԵ (1236) ստացողի թուական է եւ ոչ թէ Իզնա-տիոսի գրչութեան: Այո՛, գիտենք որ Իզնա-

նագրութեան 45 տողերու Աղատիկինը եւ միւս-ներուն պէս պէտք է սրբագրել Տղայ Տիկին:

տիոս գործած է այդ ժամանակները, օրինակ էջմիածնայ թիւ 230/1519, ան գրած է ՈՁԱ (1232)ին, սակայն այսու հանդերձ ես տարա-կուսելի կը գտնեմ ստացման 1236 թուականին գրչութեան ալ թուական ըլլալը այս նոր Զո-ղայի թիւ 36 աւետարանին համար, որով եւ համակարծիք չեմ գիտնական Գարեգին Սրբա-յանին: Եւ կը խորհիմ որ ան այդ կարծիքին պիտի չհասնէր եթէ այս աւետարանին յիշա-տակարանները միջնորդ աղբիւրներէ ստանալու տեղ ուղղակի ստացած ըլլար ձեռագրէն:

Բռնաւոր եւ Տղայ տիկին կը յիշուին նաեւ «ՈՂԱկոնից ար. Սարգսի վանքի հարաւային պա-տի մէ արձանագրութեան մէջ», 1) ՈՁԹ (1240) թուականով: Բռնաւորի եւ իր կնոջ կենաց ու պարագաներուն մասին աւելի տեղեկութիւն չունինք, բացի անկէ որ Ե. յիշատակարանին մէջ ան կը յիշէ ձեւ. զանուցաւն իմ գրարկալաւո իշխանաց իշխանն զպատրոն Դաւիթ Շոթրականց եւ զոռդին իւր զբաշ եւ զանուանի պատրոնաւ պատրոն Գրիգոր եւ զգորշիւն իւր զՄբաւ, եւ զԱրջուկն եւ զԱրզու խաթունն: Յիշեալներէն Դաւիթ կը յիշուի Հաղաթի մեծ ժամատան արձանագրութեան մէջ ՈՄԹ (1210) իւր Դաւ-քի որդո Շոթրակա: Դարձեալ իժծկոնից վանքի Սբ. Սարգսի հարաւային պատին ՈԳԳ (1213) թուակիր յիշատակարանը կը յիշէ նոյնը, ինչ-պէս նաեւ Սանահինի վանքին մէկ արձանագր-րութիւնը 1222 թուականով: Ան կը յիշուի նա-եւ իժծկոնից մէկ խաչքարին մէջ, նաեւ այդ վանքին ՈԿԳ (1214) արձանագրութեան մէջ 2) եւ այս ամենէն կրնանք եզրակացնել որ Դաւիթ Շոթրականց որդին էր Գրիգորի որ Զաքարիայ սպասալարի զօրավարն էր: Դաւիթի որդին ալ Գրիգոր կոչուած է, որ կը յիշուի Բռնաւորի յիշատակարանին մէջ (արտ թիւ Ե.)՝ «զանուա-նի պատրոնաց պատրոն Գրիգոր» որ կը յիշուի նաեւ Բռնաւորի իժծկոնց վանքին արձանագրու-

1) Անց էջ 27 Ա. սիւնակ, տես եւ նկար քիւ 10 որ է Եկեղեցւոյն արձանագրութեանը:

2) Բոլոր այս արձանագրութեանց մասին ծանօթացած եւ օգտուած եմ Դարեգիկ Սրբա-գանի վերայիշեալ մեծարժէք գործին:

թեան մէջ ալ ՈԶԹ (1240) Թուին: Բռնաւոր իր ստացած ձեռագրին յիշատակարանին մէջ կը յիշէ նաեւ Գրիգորի (Շոթոկանց, որուն կըմանք Բ. Համարը տալ, Ա.ը ըլլալով իր պաղը կամ իր Դաւիթ հօր հայրը) երկու որդիք, Սմբատ եւ Արշակ, եւ զուտոր մը, Արդու խաթուն: Որովհետեւ 1240 թիվին յիշատակարանը չի յիշեր Դաւիթ Շոթոկանցը, Գարեգին Սրբապան կ'ըզրակացնէ որ ա՛ն արդէն առկէ տուա՞ծ մեռած էր:

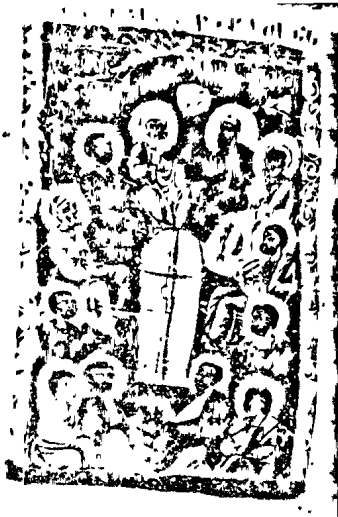
Անդին կո յիշուին թիվին կամ Տիգոր կոչուած զանգին վանահայր Սարգիս, Տէր Արտուկիսիսպոս թիվին ՈԶԹ (1240) թուակիր արձանագրութեան մէջ ալ կը յիշուի եւ Պաւղոս վարդապետ, իսկ Ը յիշատակարանին մէջ Արտուս եւ Պաւղոս վերստին կը յիշուին, սակայն «հաւր Սարգսի» մասին յիշատակութիւն չկայ՝ այլ կը յիշուի «հայր Գրիգոր» որ ըստ երեւութի թիվին կամ Տիգորի նոր վանահայրն էր:

Ուրեմն աւարտելէ առաջ կ'ամփոփեմ եզրակացութիւններս: Առաջին. — Իգնատիոսի արուեստը խիստ հետաքրքրական է, եւ մեր մշակոյթի պատմութեան մէջ կարեւոր տեղ ունի իր մանրանկարներուն շարադրութեամբ, իր անդուզական դիմանկարներուն ներութեամբ եւ վեհութեամբ, տիրութեամբ ու գրաւչութեամբ: Երկրորդ. — այս նոր Զուլայի ձեռագրին յիշատակարաններուն հետեւելով կը տեսնենք որ գրչութեան թուն թուական նկատուած 1236ը, ինչպէս նաեւ վարդ.՝ թիվին կամ այլ անուամբ Տիգոր՝ ուր իբր թէ այդ գրչութիւնը կատարուած է՝ կասկածելի է: Եթէ չ'ըլլար Բռնաւորի եւ իր Տղայ տիկնոջ ընծայուած մանրանկարը այս ձեռագրին մէջ, որուն համար սակայն որոշ վկայութիւն եւ յիշատակութիւն կը պակսի ձեռագրին մէջ այդ մանրանկարներուն անոնցն ըլլալուն, եւ պիտի կասկածէի որ Իդնատիոսի այս գեղեցիկ գործը 1236ին, գտնուէ թաթարական արշաւանքներուն եւ Անույ անկման ատենները, անբայտ կերպով մը (կողովորէտ, աւարառութիւն, գերհանութիւն, եւն.) անցած է նոյն իսկ Բռնաւորի եւ իր Տղայ տիկնոջ ձեռքը, բուն գրչութենէն շատ կամ քիչ ժամանակ վերջ, անոնցմէ նուիրուած թիվինցի

Նկար Իւ 24. — Համբարձումը

(Տիգորի) վանքին: Նոյն իսկ որոշ տուեալներու կը կարծիք հաւատարմ համար որ Բռնաւորի եւ Տղայ տիկնոջ մանրանկարը իրապէս իրենցն ըլլայ, քանի որ ձեռագրին մէջ կամ նոյն իսկ մանրանկարին տակ կը պակսի այդպիսի որեւէ անդրադրութեամբ յիշատակութիւն: Եւ նոյն իսկ արուեստի տարբերութիւն մը կ'ուզեմ նշմարել Բռնաւորի եւ Տղայ տիկնոջ մանրանկարին եւ Իգնատիոսի միւս մանրանկարներուն միջեւ, բայց այդ տարբերութիւնը կարելի է բացատրել փորձել անով որ Բռնաւոր եւ Տղայ տիկին կենդանի անձեր էին մանրանկարելին համար, իսկ աւետարանին նիւթերը լոկ երեւակայութեամբ, աւանդական ձեռագրութեամբ յղացումներ, որոնց մէջ մանրանկարիչը իրապաշտ ըլլալու եւ այդպէս արտայայտուելու աղատութենէն զուրկ էր: Իգնատիոսի գործը հակառակ իմ ներկայացուցած փաստերուն ճշտութեան զեւ կարելի է՝ վերջնական չափի եւ վերլուծման ենթարկել:

Նկար քիւ 25.— Աշակերտները վերնատան մէջ:

Նոր Զուղայի այս թիւ 36 ձեռագրին մէջ կան վերջի ստացողէ յիշատակարաններ ալ որոնք կարեւոր կը սեպեմ չոս ներկայացնել:

ԺԱ.— Իջ 14ա, տարբեր բոլորգրով. «Եւ մեղուցեալ ծառայոյ ա(ստուծոյ) Կարապետս որդի Տիրատրոյ ի Շահաստան զղեկէս Գառնոյ, վերստին ստացող եղաք. սրբոյ աւետարանին ի հալալ արդեանց մերոց եւ եւ կենակիցն իմ Խուկանս եւ ընծայեցաք ի ս(ուր)ք մենաստանն ի Հայոց Թառ ի մեր նորաչն եկեղեցին ի ս(ուր)ք Կարապետն. մեր ձրտի յաւտարութեամբ, ի վայելչութիւն(ւն) եւ ի պայծառութիւն(ւն) սրբոյ տաճարին եւ ի յիշատակութիւն(ւն) մեզ եւ զաւակաց մերոց եւ ծնաւազն մերոց հանդուցելոցն աւ ք(րիստոս)ս»:

Արդ մի ոք իշխեսցէ հանել զաւետարանս այս ի սրբոյ տաճարէ ի ս(ուր)ք Կարապետէս. զի պատիժ կրեսցէ զհաշահանութեան. եւ զյուզայի անիծելոյն. եւ մեր յանցանացն պարտա-

կան լիցի, առաջի ստակայի եւ ահեղ ատենի ք(րիստոս)ի»:

Արդ զընցաւ զիրս ի Թվականութեան(ւն)ս Հայոց ՁՀ. (1321) ի շահաստար ամիսն յարանց ի յառաջնորդութիւն սրբոյ ուխտիս Հայոց Թառոյ. ա(ւ)ր Եովանիսի. եւ ա(ւ)ր Սարգսի մերոյ նահանգիս վերագիտողի: Ի յարաւանադետութեան(ւն)ս Հայոց անյաղթ զխնակաւնի սիրի. զոր եւ զիրոյ զտաւ ի համացիղանի (°)»:

Գարեղին սրբազան Նկատի ունեցած է այս յիշատակութիւնը իր «Հաւուց Թառի Սմեհա-ժիրկիչը» 1) շահական մենագրութեան մէջ, առանց սակաւն ծանօթացնելու որ այս յիշատակութիւնը հասած է ոչ թէ անորոշ մի աւետարանէ՝ այլ նոյն իսկ Իգնատիոսի ձեռագրէն, այսինքն Նոր Զուղայի թիւ 36էն: Հետաքրքրական է որ Տիրատրոյ որդի Կարապետ 1321ին այս ձեռագրիին տիրանալով Բոնաւորի եւ Տղայ տիկնոջ մանրանկարին մէջ (ատիկա իւրացնելու նպատակով) զրաժ է թուրգրի գիարապետն եւ զխուկանն ստացող աւետարանիս յիշեալիք: Արդ կարելի է երեւակայել որ ինչ որ Կարապետ ու իր Խուկան կողակիցը կ'ընէին 1321ին այս մանրանկարները իւրացնելու համար, 1236ին կ'ընէին նաեւ Բոնաւոր ու իր կինը Տղայ տիկին, առանց սակաւն Կարապետի ու Խուկանի յանդիմութիւնը ունենալու:

Թէ ի՞նչպէս վերստին ստացող եղած է Կարապետ այս ձեռագրիս, յայտնի չէ, սակայն որոշ է որ աղնուական եւ հարուստ մէկն էր, որովհետեւ եղած է Գառնոյ Հայոց Թառ մենաստանին նորաչն Սր. Կարապետ եկեղեցւոյն շինողը, որուն համար Գարեգին Սրբազան «փոքր եկեղեցի» սահմանաւորումը կուտայ մեղի, երբեմն ալ զայն մատուռ կոչելով: Հաւանաբար աւարառութենէ մը վերջ վերստին զնուած ըլլայ իրմէ եւ Հայոց Թառին նուիրում:

Նոր Զուղայի այս թիւ 36 ձեռագիրը ունի

1) Հրատարակուած Երուսաղէմ 1937ին, էջ 25 ա. սիւնակ:

վերջին ստացողի մը ուրիշ յիշատակարանն ալ, զոր հոս կուտամ:

ԺԲ.— «Ջվերջի ստացողի ա(ստուա)ծա-
ղարդ եւ հոգեբունի ս(ուր)բ աւետարանին պա-
րոն Ֆոանդունի որ ետ վերստին նորոգել զայս-
ի թվ(ի)ն ՌՀ (1621) յիշատակ հոգոյ իւրոյ եւ
ծնողաց իւրոց: Հաւրն իւրոյ առատարմիտ եւ
հեղահոգի պարոնաց պարոն խօջայ Սաֆարին
եւ մօրն Սուլթան Փաշէ եւ եղբարց իւրոց սի-
րեցեալ եւ պատուեալ յաշս թագ(աւո)ր(ա)ց:
Պարոն Մէլիք աղէն: Պարոն Սուլթանումն:
Պարոն Զալալն: Դարձեալ յիշեցէք ըղխօջայ
Ֆոանդունի եւ զկողակիցն իւր Բաթէն եւ զգա-
տերքն իւր Շամսղամարն, եւ զորդիքն Մելիք-
աղէն, Միքայէլն, Ուաշիկն, Սիննան, Մելիք-
նիազն եւ զորդի Սուլթանումին Սաֆարն:
Ք(րիստոս)ս ա(ստուա)ծ ողորմեսցի սոցայ ըս-
մեծի ողորմութեան իւրում եւ որ յիշեայ լինիզի
առաջի ահաբէմբին (*) ք(րիստոս)ի եւ նմայ
փառք յաւիտեանս ամէն. Հայր մեր:»

Յիշատակարանին մէջ կը յիշուի «պարոնաց
պարոն խօջայ Սաֆար, որ նշանաւոր խօջայ
նազարի եղբայրն էր: Այս խօջայ Սաֆարը
պէտք չէ նոյնացնել խօջայ նազարի որդի խօ-
ջայ Սաֆրազին հետ որ հիմնադիրը եղաւ Նոր
Ջուղայու Սաֆրազեանց կամ Շաֆրազեանո
գերդատանին: Ուրիշ առթիւ պիտի խօսիմ
խօջայ Սաֆարի որդի Ֆոանդունի մասին: Հիշ-
եւ Նոր Ջուղայու պատմութեան մասին ահազին
նիւթ ունիմ հաւաքած, սակայն այդ նիւթը վե-

Նկար թիւ 26.— Յիսուս:

րապահած եմ ուրիշ առիթի:

Այսքանով ալ կը փակեմ Իդնատիոս ման-
րանկարիչի մասին ունեցած ծանօթութիւնները:
Հետզհետէ նոր տեղեկութիւններ ալ անշուշ-
պիտի աւելնան անոնց վրայ:

Ուրիշքա

Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ

